

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NASIONALE
SENIOR SERTIFIKAAT**

GRAAD 12

JUNIE 2018

**GESKIEDENIS V2
ADDENDUM**

Hierdie addendum bestaan uit 9 bladsye.

AFDELING A: BRONGEBASEERDE-VRAE**SLEUTELVRAAG: WAT WAS DIE ROL VAN DIE SOWETO-OPSTAND IN DIE UITEINDELIKE ONDERGANG VAN DIE APARTHEIDSREGERING?****BRON 1A**

Hierdie bron is 'n uittreksel vanuit 'n onderhoud wat Tsietsi Mashinini met die '*Daily Sun*' (koerant) op die 15de van November 1976 gevoer het.

Vraag:	Kan jy die toestande in die skole en die onderwysstelsel vir swartes in Suid-Afrika beskryf?
Antwoord:	Behalwe dat jy alles wat jy nodig het vir die skool self moes koop; het jy hoë skoolfooie betaal. Daar is 'n aantal beurse wat toegeken word op meriete, maar dit word gewoonlik toegeken aan studente afkomstig vanuit ryk families. Die klasse huisves byna tagtig leerlinge. Daar is twee of drie by 'n lessenaar selfs op die hoërskool. Op laerskoolvlak sit jy op banke wat in rye georganiseer is met geen lessenaar nie. Ons skole het nie verwarmers nie. Die skool het eenvoudig slegs 'n klaskamer, 'n skryfbord, en die Departement van Bantoe Onderwys voorsien die kryt en skryfmateriaal vir die skryfbord. Alle ander dinge in die klaskamer word deur die leerlinge voorsien. In Suid-Afrika, is die onderwys baie onpersoonlik en onbeduidend (afsydig). Dit is slegs in seldsame (skaars) gevalle waar jy die onderwyser met 'n belangstelling in sy studente of leerlinge vind. Meeste van die tye kom die onderwyser net in, gee jou werk, en stap weer uit.

[Uit www.dailysun.co.za]

BRON 1B

Hierdie bron is 'n uittreksel vanuit 'n onderhoud wat Tsietsi Mashinini met die '*Daily Sun*' (koerant) op die 15de van November 1976 gevoer het.

Vraag:	En nou was daar die voorstel om alle onderrig in Afrikaans aan te bied, of slegs net sekere dele daarvan?
Antwoord:	Elke student doen sewe vakke, ten minste tot hoërskoolvlak: die twee amptelike tale, Engels en Afrikaans, jou moedertaal, en vier ander vakke. Hierdie Afrikaans beleid het jou verplig om twee van die vakke in Afrikaans en twee in Engels te doen. Met die tipe van onderwys wat ons het en gegewe die feit dat jy nie veel materiaal het om navorsing te doen nie, het studente dit moeilik gevind om begrippe (konsepte) in Fisika, Biologie en Aardrykskunde te verstaan. En nou, as jy al hierdie dinge in 'n taal doen waarin jy nie vertrou is nie, en die onderwyser was nooit geleer om in Afrikaans te onderrig nie – Afrikaans het baie klein sirkels in die samelewing want oral word die medium van Engels gebruik, behalwe in amptelike pamflette waar Afrikaans en Engels gebruik word – en as jy al die tyd vir byna elf jaar in die medium van Engels onderrig was, is dit moeilik om oor te skakel.

[Vanuit www.dailysun.co.za]

BRON 1C

Hierdie bron verduidelik die rol wat SASO voor die uitbreek van die Soweto-opstand gespeel het.

Ondanks sy swakheid, was SASO 'n merkwaardig, innoverende, revolusionêre nasionalistiese organisasie. Aangedryf deur historiese omstandighede om die leidende politieke rol in pre-1976 Suid-Afrika te speel, het SASO swart intellektuele en politieke opposisie teen wit oorheersing aangewakker, sy aktiwiteite het gehelp om die potensiaal vir weerstand in die stof van die daaglikse lewe te saai. Die daarstelling van SASO en die Swartbewussynbeweging was om 'n 'geestelike revolusie onder die swart jeug' te bring, om 'n nuwe generasie van jongmense te oorhandig wat 'trots, selfstandig, vasbeslote' was; en om 'n 'stedelike swart bevolking te genereer wat sielkundig vir konfrontasie met blanke Suid-Afrika' voorbereid was.

[Uit dr. M Saleem Badat, *die Suid-Afrikaanse studente-organisasie (SASO) en die nalatenskap van Biko*]

BRON 1D

Hierdie bron verduidelik die plaaslike en internasionale reaksie in die nasleep van die Soweto-opstand in 1976.

Die Soweto-opstand van 1976 het gelei tot 'n eksodus (uitstroming) van sowat 14 000 swart jeugdiges uit Suid-Afrika, wat die ANC, wat in ballingskap was, met 'n leër van gretige nuwe rekrute verskaf het. Die hoofstad van Mosambiek, Maputo het 'n sleutel ANC operasionele sentrum geword. ANC groepe was ook gestig in Botswana, Swaziland en Lesotho om te help om 'n interne netwerk te stig en om die vloei van rekrute te kontroleer.

Soos die nuus oor die skiet-insident versprei het, het studente op die verwoesting gegaan deur regeringsgeboue, biersale, drankwinkels, voertuie en busse aan te val. Gedurende die eerste week van die Soweto opstand, was minstens 150 mense vermoor, die meeste van hulle swart skoolkinders. Alhoewel die regering die Afrikaans kwessie teruggetrek het, het die geweld voortgegaan. Tyd en weer het die studente teruggekeer na die strate, en merkwaardige veggees (uithouvermoë) getoon teen polisie-vuurkrag en 'n vlak van uittarting en haat van die apartheidsstelsel vertoon wat selde gesien was. Sodra een groep studente leiers in aanhouding of in ballingskap verdwyn het, het ander na vore getree, gereed om hul plek in te neem.

Die skouspel van gewapende polisie wat skoolkinders in die strate skiet, het wêreldwye veroordeling en oproepe vir ekonomiese boikotte en sanksies gebring wat Suid-Afrika se uitvoermarkte in gevaar gestel het. Buitelandse beleggers het nie meer na Suid-Afrika as 'n stabiele en winsgewende beleggingsmark gekyk nie. Buitelandse kapitaal, wat 'n belangrike faktor was om te help dat Suid Afrika hoë vlakke van ekonomiese groei bereik het, het begin uitvloei. Multi-nasionale maatskappye met filiale (takke) in Suid-Afrika het hewige kritiek van anti-apartheidsgroepe in die gesig gestaar, waarvan sommige op hul onttrekking aangedring het. Verskeie prominente Amerikaanse en Britse banke het hul Suid-Afrikaanse besighede beëindig. 'n Verenigde Nasies wapenboikot het verpligtend geword in 1977, wat Suid-Afrika afgesny het van sy laaste wapenverskaffer, Frankryk.

[Uit Martin Meredith: *Die toestand van Afrika*]

BRON 1E

Hierdie bron deur Zolile Nqose beeld MK-soldate uit wat opleiding in Malange-kamp in Angola ondergaan het.

[Uit <http://www.sahistory.org.za/topic/umkhonto-wesizwe-mk-exile>. Toegang op 9 Januarie 2018 verkry.]

VRAAG 2: WATTER MENSEREGTESKENDINGS WAS DEUR DIE WVK BLOOTGESTEL?**BRON 2A**

Hierdie bron deur Rich Mkhondo, 'n joernalis gedurende en na die apartheids-era, verduidelik waarom hy gevoel het dat die WVK 'n belangrike proses vir Suid-Afrika was.

Wel, daar is nogal 'n aantal kwessies wat ons moet onthou. Die eerste een is die doelwit van die Waarheidskommissie. Dit was gestig om soveel as moontlik die waarheid van wat in die verlede gebeur het vas te stel. Dit is nie moontlik om die volle waarheid vas te stel nie, want, byvoorbeeld, daar was baie mense wat nie getuig het nie; daar is baie mense wat gedwing was om te getuig; en daar is baie mense wat gelieg het.

Vir my, is dit baie belangrik, want dit bevestig sommige van die dinge wat ek as joernalis aanskou (gesien) het. Dit bevestig 'n paar van die vermoedens wat ons gehad het oor 'n paar van die verdwynings van 'n paar van ons vriende, sommige van ons kollegas en so voorts. Ek het 'n klomp vriende wat gesterf het, wat geheimsinnig dood gemaak was. En nou weet ek. En ek het familieleden wat nie weet waar hul geliefdes is nie. En deur die Kommissie het mense gekom en gesê, ek weet, ek is die een wat diegene en diegene begrawe het; ek kan gaan en die area uitwys waar – die plek waar die persoon begrawe is. En dan het die Waarheidskommissie mense daar gegaan en die liggame opgegrawe en die mense was ordentlike begrafnisse gegee ... Ek dink die belangrikste ding om hier te onthou is dat ons nou weet. Ons weet nou. Dit is nogal belangrik om dit te beklemtoon. Nou weet ons wat gebeur het. Jy weet nou dat tydens die slegte dae van apartheid, was daar baie mense, veral wit Suid-Afrikaners, wat in wolk Kukula (droomwêreld) gewoon het. Hulle wou net nie weet wat in die lokasies aangaan nie ...

[Uit http://www.pbs.org/newshour/bb/africa/july-dec98/southafrica_10-29.html. Toegang op 9 Januarie 2018 verkry.]

BRON 2B

Hierdie bron is 'n uittreksel van die ervaring van Richard Lyster, 'n kommissaris in die WVK wat die opgraving van die liggaam van Portia Ndwandwe aanskou het: Portia, 'n MK-soldaat in Natal was ONTVOER en VERMOOR buite Pietermaritzburg nadat sy geweier het om 'n polisie-informant te word.

Vir my was dit die mees aangrypende en hartseerste van alle opgrawings, vir 'n aantal redes. Sy was 'n vrou, dan die uiterste verlatenheid van die terrein, en die omstandighede van haar aanhouding en dood. Sy was aangehou in 'n klein betonkamer op die buitewyke van die veld waar sy begrawe was. Volgens inligting van diegene wat haar vermoor het, was sy naak aangehou en ondervra in hierdie kamer vir 'n geruime tyd voor haar dood. Toe ons haar liggaam opgegrawe het, was sy op haar rug in 'n fetale posisie, omdat die graf nie groot genoeg gegrawe was nie, en sy het 'n enkele koeëlwond aan haar kop gehad, wat aandui dat sy op haar knieë of in 'n buigende posisie was toe sy vermoor is. Haar pelvis was gekleed in 'n plastieksak wat uitgesny was in die vorm van onderklere wat daarop aandui dat daar 'n poging was om haar beskeidenheid te beskerm. Sy moes hulle gehoor het terwyl hulle haar graf gegrawe het.

[Uit noudat die TRC is veel terugdink, reik vorentoe deur Charles Villa-Vicencio
<http://www.religion.emory.edu/affiliate/COVR/Vicencio.htunt>. Toegang op 9 Januarie 2018 verkry.]

BRON 2C

Hierdie bron is 'n uittreksel van Zahrah Narkedien se getuienis voor die WVK. Sy was in hegtenis geneem en in eensame aanhouding geplaas, 'n ander vorm van MARTELING wat deur die sekuriteitsmagte gebruik was. Sy was alleen in 'n sel, wat die grootte van 'n klein badkamer was, vir sewe maande aangehou.

Ek wil nie eens sielkundig beskryf wat ek moes doen om daaronder te oorleef nie. Ek sal dit eendag skryf maar ek kon nooit vir jou sê nie. Dit het my iets geleer en dit is dat geen mens alleen kan leef vir meer as 'n maand nie, dink ek ... ek was so sielkundig beskadig dat ek gevoel het dat al hierdie selle doodskiste was en dat daar dooie mense daarin was, want hulle was nie daar nie, niemand was daar nie. Dit het gevoel asof ek lewendig en al hierdie mense dood was ... Ek is nou uit die tronk vir meer as sewe of tien jaar maar ek het nog nie herstel en ek sal nooit herstel nie ... Ek het probeer maar hoe meer ek sukkel om normaal te wees, hoe meer versteurd het ek geraak. Ek moes aanvaar dat ek geskend was, 'n deel van my siel was weg geëet deur vliegmaaiers (wurms) ... en ek sal dit nooit terugkry nie.

[Vanuit *Waarheid, geregtigheid, geheue: Suid-Afrika se waarheid-en-versoeningsproses*, Instituut vir geregtigheid en versoening]

BRON 2D

Hierdie bron is 'n uittreksel vanuit Clive Derby-Lewis se amnestie aansoek verhoor voor die WVK waar George Bizos hom gevra het of hy om verskoning gevra het vir die moord van Hani.

BIZOS: Mnr. Derby-Lewis, jy het 'n poging aangewend om verskoning te vra, eerstens in jou verklaring waar jy eintlik om verskoning vra aan die mense van jou kant en die moeilikheid wat jou arrestasie veroorsaak het. Korrek?

DERBY-LEWIS: Dit is korrek.

BIZOS: Geen verskoning vir die dood of mnr. Hani nie?

DERBY-LEWIS: Nee, mnr. Voorsitter.

BIZOS: Het jy verskoning gevra oor die vermorsing van 'n waardevolle lewe wat 'n waardevolle bydrae kon maak tot die mense van SA, mnr. Derby-Lewis?

DERBY-LEWIS: Met respek mnr. Voorsitter. Kan ek vra of dit 'n voorwaarde is en is dit iets wat die kommissie onderwerp moet word aan bewyse? My indruk was dat 'n verskoning nie nodig en deel van die funksie van hierdie komitee was nie.

Regter MALL: Mnr. Bizos, die Wet vereis nie dat 'n aansoeker om verskoning vra vir dit wat hy gedoen het nie, dit vereis 'n volledige onthulling (bekendmaking) van wat hy gedoen het.

BIZOS: Ek vra dit nie as 'n regspraak nie. Ek vra of hierdie persoon wat voor jou staan ooit berou (spyt) getoon het vir die moord op 'n persoon wat 'n waardevolle bydrae tot die politieke lewe van hierdie land kon maak of nie.

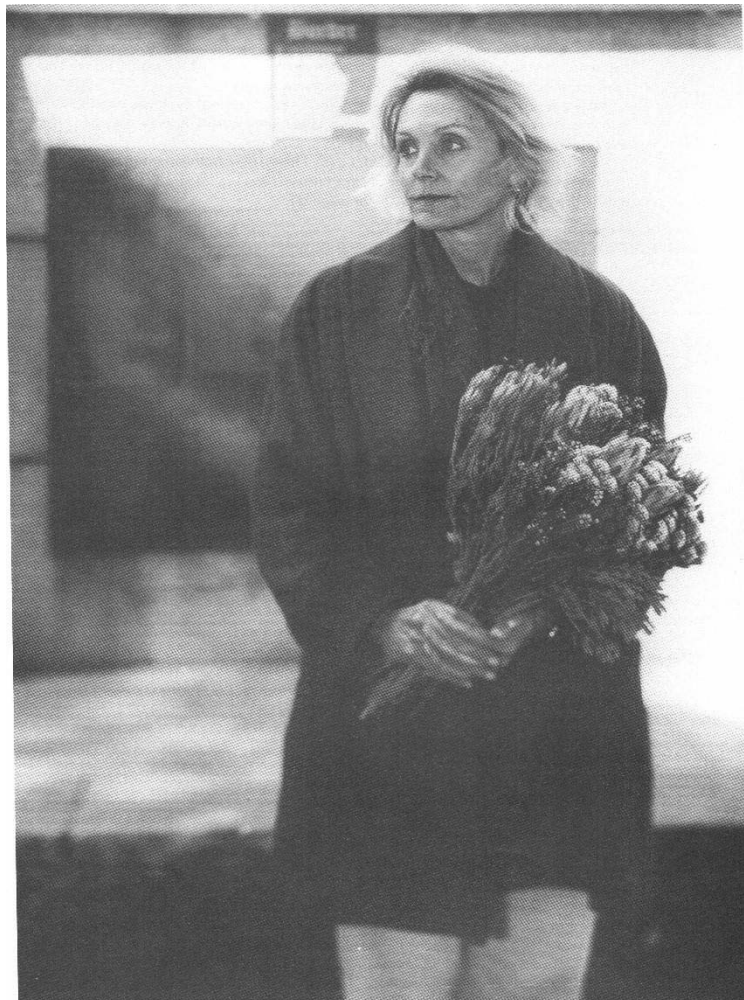
DERBY-LEWIS: Mnr. Voorsitter, nee, hoe kan ek ooit om verskoning vra vir 'n daad van oorlog, oorlog is oorlog. Ek het nie die ANC gehoor om verskoning vra nie, die oortreders van hierdie daad om verskoning vra vir die moord op mense in kroë (drinkplekke) nie, die opblaas van mense in Wimpy Bars nie, ek het geen verskoning gehoor nie, mnr. Voorsitter. Daardie mense was net so belangrik soos wat mnr. Hani was.

[Uit: www.doj.gov.za/trc/amntrans/index.htm]

BRON 2E

Hierdie bron verduidelik hoe Anne-Marie McGregor getuienis voor die WVK afgelê het om uit te vind of dit haar seun was wat sy begrawe het en hoe hy tot sy dood gekom het. Haar seun, Wallace, was opgeroep in die Suid-Afrikaanse weermag toe hy tydens die oorlog in Namibië in 1986 doodgemaak was. Hy was negentien jaar toe hy gesterf het. Die weermag het haar seun se liggaam in 'n sak aan haar oorhandig en haar gevra om dit nie oop te maak nie en om die weermag se militêre kode van geheimhouding te respekteer. Tydens die WVK-proses het sy uitgevind hoe haar seun gesterf het deur 'n jongman, 'Michael' wat saam met Wallace gedien het.

Wat ek egter nie kan vergeet nie, is dat, soos Michael uiteindelik die punt bereik het waar hy Wallace se werklike dood beskryf het, het mev. McGregor gesê, 'So Wallace is rêrig dood.' Ek het toe besef dat vir meer as tien jaar, omdat sy nie in staat was om haar seun se liggaam te sien nie ... dat mev. McGregor nie kon vrede maak met die feit dat haar seun dood was nie. Sy het vae/(min) hoop gehad dat dit die verkeerde liggaam was, en dat sy hom eendag weer sou kry.

[Van: *Van Biko na Basson* deur Wendy Orr]

ERKENNINGS

Visuele bronne en ander historiese bewyse is uit die volgende geneem:

www.dailysun.co.za

Dr Badat M S, *die Suid-Afrikaanse studente-organisasie (SASO) en die nalatenskap van Biko*.

www.sahistory.org.za

<http://www.sahistory.org.za/topic/umkhonto-wesizwe-MK-exile>

http://www.pbs.org/newshour/bb/Africa/JULY-dec98/southafrica_10-29.html

<http://www.religion.emory.edu/affiliate/COVR/Vicencio.html>

Waarheid, geregtigheid, geheue: Suid-Afrika se waarheid- en versoeningsproses, Instituut vir geregtigheid en versoening

www.doj.gov.za/trc/amntrans/Index.htm

Wendy O, *van Biko na Basson*

Meredith M, *Die staat van Afrika – 'n geskiedenis van vyftig jaar van onafhanklikheid*